

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1

Гуренко А.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та підприємництва
на морському транспорті
Азовського морського інституту
Національного університету
«Одеська морська академія»*

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ

У статті досліджено передумови та етапи розвитку регіональних ринків. Розкрито місце та роль інфраструктурного складника в ринкових процесах. Наведено характерні ознаки, що впливають на розвиток регіональної інфраструктури. Визначено фактори, що впливають на розвиток регіональної інфраструктури.

Ключові слова: ринок, регіон, ринкова економіка, інфраструктура ринку, регіональний розвиток, соціально-економічна взаємодія, елементи інфраструктури.

Гуренко А.В. ПРЕДПОСЫЛКИ И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЫНКА

В статье исследованы предпосылки и этапы развития региональных рынков. Раскрыты место и роль инфраструктурной составляющей в рыночных процессах. Приведены отличительные признаки, влияющие на развитие региональной инфраструктуры. Определены факторы, влияющие на развитие региональной инфраструктуры.

Ключевые слова: рынок, регион, рыночная экономика, инфраструктура рынка, региональное развитие, социально-экономическое взаимодействие, элементы инфраструктур.

Gurenko A.V. PRECONDITIONS AND DEVELOPMENT STAGES OF REGIONAL INFRASTRUCTURE MARKET

The article investigates preconditions and development stages of the regional markets. Reveals the place and role of the infrastructure component of the market processes. The distinctive signs of affecting the development of regional infrastructure. Defines factors that affect the development of regional infrastructure.

Keywords: market, region, market economy, market infrastructure, regional development, social and economic cooperation, infrastructure elements.

Постановка проблеми. Суттєві господарські та суспільні перетворення охопили всі сфери життєдіяльності людства і зумовили зміну моделі економічної поведінки. Формування розвинутих ринкових відносин відбувалося поступово, шляхом розподілу праці, відокремлення товаровиробників, створення системи товарно-грошових відносин. У процесі суспільного відтворення з'явилась цілісність господарства, що посприяла поширенню зв'язків між територіями, прискоренню руху результатів праці.

Активізація відносин якісно вплинула на зміну інституційної структури, бізнес-зв'язків у межах держави та регіонів. Нові ринкові можливості відкрили перспективи соціально-економічного розвитку, сформували напрями підвищення конкурентоспроможності окремих територій та галузей. Разом із тим позитивні зрушення супроводжувалися певними протиріччями в питаннях вибору та раціонального розміщення продуктивних сил, формування комунікаційних зв'язків тощо. Більш помітно почали простежуватися проблеми побудови оптимальної галузевої спеціалізації, встановлення цін і врахування транзакційних витрат, доцільності економічної відокремленості.

Актуальність питань розвитку регіональної інфраструктури посилюється розповсюдженням глобалізаційних процесів, динамікою інформаційного суспільства, заміною традиційних технологій наукоємними та енергоємними, перерозподілом ресурсів, зміною їх цінності. Формування відносин нового типу почали

носити суперечливий характер та зумовили необхідність перегляду теоретико-методологічних засад інституціонального розвитку на рівні регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інфраструктури регіонів, їх закономірностей та особливостей почали вивчатися у системі гуманітарних наук ще в XVIII ст. Методологічні питання регіональної економіки були розглянуті в теорії центральних місць В. Кристалера, Й. Тюнена, А. Вебера [2; 3]. Подальші знання з регіональної економіки збагатилися науковими дослідженнями У. Айзарда, А. Пробста, Р. Продюм, А. О'Саліван, М. Кітінга [2; 4]. Сучасна економічна наука тривалий час дискутує стосовно сутності, ролі та місця інфраструктури ринку в системі регіонального господарства. Деякі автори висловлювали й обґрунтовували думку, що інфраструктура первинна, а виробництво вторинне. Інші, навпаки, стверджували, що інфраструктура товарного ринку є лише складовою частиною суспільного виробництва, що не відіграє самостійної ролі [5]. Проблеми регіональної економіки вивчали такі вчені, як П. Аламп'єв, Е. Алаєв, З. Варналій, Б. Данілішин, М. Долішній, О. Гранберг, М. Некрасов, В. Лексин, В. Ресіна, В. Фінагін та ін. [1; 2; 10]. Разом із тим особливу значущість набуває загальна спрямованість розвитку регіональної інфраструктури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Реалізація регіональних стратегій стає можливою у разі всебічного врахування фундамен-

тальних засад інфраструктурного розвитку. Розуміння загальних тенденції та рис сприяє обранню оптимальних шляхів розвитку економічної системи з урахуванням імовірних ризиків і проблем. В умовах активної інтеграції економічних систем регіони все більше стикаються з проблемою оптимального вибору схем взаємодії на мезо-, макро- та мегарівнях. Розуміння передумов і етапів її змін у структурі ринку дасть змогу обирати дієві методи управління, що будуть спиратися на раніше виникаючі протиріччя та проблеми. **Мета статті** полягає у дослідженні передумов та етапів розвитку регіональної інфраструктури ринку, визначенні нових тенденцій, сукупності взаємопов'язаних елементів, що формується в межах окремих територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системне бачення, що історично склалося, дає змогу окреслювати тенденції розвитку господарських зв'язків на рівні регіонів в економічному, соціальному, етнонаціональному, культурологічному, політичному, історичному контекстах. Поява наприкінці 40-х років ХХ ст. нового понятійного апарату дала змогу розкрити комплекс галузей, що посприяли

розвитку регіональних ринків. Упровадження таких понять, як «інфраструктура», «регіон», «територіальні ознаки» та ін., пояснюється виникаючими формами та умовами господарювання.

Поява сукупності пов'язаних між собою структур, галузей, об'єктів посприяла налагодженню функціонування ринкової системи та посилило інтерес із боку економічної теорії, практики управління до сутності поняття «інфраструктура». Із часом теоретичні положення поширювалися, підлягали перегляду та доповненню з точки зору соціальних, інформаційних та інших аспектів. У сучасних умовах особливого значення набуло поняття «ринкова інфраструктура» – система установ і організацій, що забезпечує вільний рух товарів і послуг на ринку [10]; комплекс елементів, інститутів і видів діяльності, що створює організаційно-економічні умови функціонування ринку; сукупність організацій, державних та комерційних підприємств і служб, що забезпечує нормальне функціонування ринку [3]. При цьому головним призначенням ринкової інфраструктури є обслуговування взаємовідносин виробників товарів та їхніх безпосередніх споживачів (рис. 1).

Рис. 1. Умови формування регіональної інфраструктури ринку

Особливе місце у формуванні ринкової інфраструктури належить регіонам, оскільки саме вони концентрують та зосереджують на власній території продуктивні сили. Регіональна інфраструктура ринку ґрунтується на загальноекономічних законах і закономірностях, що можуть бути властиві лише окремим регіонам чи ринковим елементам, галузям, видам діяльності у межах визначеної території. Це привносить як позитивні, так і негативні результати у суспільно-політичні та фінансово-економічні процеси, а в деяких випадках містять суперечливий характер ринкової взаємодії.

Досліджуючи передумови та етапи розвитку регіональної інфраструктури ринку, слід окреслити декілька історичних аспектів, що суттєво вплинули на формування системи знань та поглядів. Перші тлумачення терміну «region» із точки зору соціальної та економічної системи було представлено на початку XX ст., у період промислової революції 20–30-х років. У цей період було сформовано економічні підходи, що припускали розвиток у регіоні галузей виробництва та отримання на цих засадах економічного ефекту в масштабах усього господарства країни, причому без урахування рівня розвитку самого регіону [1]. Виникнення інтересу до категорії «region» стало поштовхом для подальшого дослідження умов функціонування в межах певної ринкової території з економічних і соціальних аспектів, особливостей ресурсного потенціалу, адміністративного статусу у сумі всіх елементів. Відмінності поглядів і думок економістів призвели до подальших досліджень, що зумовили появу визначення об'єктивних основ інфраструктурного наповнення регіону: територіальний розподіл праці, виробництва, сфери обслуговування.

Подальший поштовх розвитку припадає на 60–70-ті роки минулого сторіччя. Перегляд наукових поглядів пояснюється економічними передумовами: рівнем розвитку продуктивних сил, новою системою виробничих відносин, високим рівнем концентрації виробництва і населення. Характерними рисами даного періоду є посилення виробничої спеціалізації і комплексного розвитку господарства економічних районів і регіонів. Акцентування уваги на цих аспектах пояснюється передусім нерозривними між- і внутрішньорайонними економічними зв'язками, а також виникаючою необхідністю вирівнювання економічного розвитку та раціоналізацією розміщення продуктивних сил [10]. У цей же період отримав поширення соціально-економічний підхід до регіональної інфраструктури: підвищення рівня життя людей, урахування залежності ефективності функціонування регіональної економіки від соціально-економічного забезпечення.

Отримання Україною незалежності привнесло суттєвий поштовх у розвиток регіональної інфраструктури ринку. Ключовими рисами початкового етапу (1993–1994 рр.) були перетворення, що передбачали ліберальну модель, котра базувалася на успіху та ефективності реформ Польщі, Чехії, Словенії. Однак через специфіку внутрішніх і зовнішніх чинників вирішення поставлених завдань виявилось доволі важким [10, с. 10]. Як результат, відбувалися несприятливі демографічні тенденції, зниження соціального забезпечення, зростання міграції кваліфікованих кадрів, недосконалість побудови інфраструктури ринку [9]. У зв'язку із цим виникла необхідність посилення уваги саме до інфраструктурного наповнення регіональних ринків.

У період проголошення незалежності України сформувалися нові теоретико-методологічні під-

ходи, що переглянули раніше сформований перелік суб'єктів господарювання, засади їх входження та взаємодії на ринку, тенденції та перспективи розвитку.

Дослідження та узагальнення наявних теоретичних аспектів указують, що сучасна регіональна інфраструктура являє собою комплекс об'єктів, що розташовані на обмеженій території, забезпечують підприємства матеріального виробництва, організації та установи невиробничої сфери, а також населення цієї території послугами транспортування і зберігання продукції, передачі інформації, переміщенню людей, постачання матеріальних ресурсів [3]. У нових ринкових умовах регіональна інфраструктура здатна містити об'єкти як магістральної, так і місцевої інфраструктур.

Подвійний характер регіональної інфраструктури багато в чому визначає характер функції та обсяги діяльності, що виконуються у межах визначеної території, міру участі у розвитку тощо. Узагальнення наукових спостережень, історичних подій дає змогу визначити, що головними передумовами розвитку регіональної інфраструктури ринку є такі.

По-перше, нагромадження капіталу, що перетворюється у процес концентрації, централізації та диверсифікації і призводить до економічного зростання. За таких умов виникає необхідність здійснення контролю під час формування ринку капіталів та інших ринкових утворень; формування правового поля; визначення принципів і мети приватизаційних та інших глобальних процесів на регіональному рівні; перерозподілу вже сформованих економічних груп на державному рівні; правового та соціального захисту для підприємців і найманої робочої сили; економічної та соціальної диференціації регіонів.

По-друге, поява трансформаційного потоку, що проявляється у структурному реформуванні економіки: зміна господарського комплексу; інноваційні процеси та створення нових господарських структур на базі новітніх технологій; оновлення та диверсифікація наявних підприємств.

По-третє, соціальні зміни в усіх сферах життєдіяльності: поширення соціальних гарантій; прав на охорону здоров'я, працю, освіту; перегляд стандартів та норм рівня споживання.

По-четверте, інформаційні перетворення, що передбачають ліквідацію інформаційного вакууму через подолання розриву інформаційних зв'язків по вертикалі і становлення національного та регіонального поля.

Разом із тим перегляд теоретичних поглядів не виправляє наявні проблеми сталого регіонального розвитку. Внаслідок неструктурованості суспільства, недостатності кадрового потенціалу, слабкості політичної еліти, перманентного протистояння виконавчої та законодавчої гілок влади, відсутності вкрай необхідної консолідації державницьких та підприємницьких сил процеси розвитку регіональної інфраструктури ринку гальмуються [10]. У системі державного та регіонального управління подолання наявних в економіці деформацій уважалось можливим у разі розбудови соціальноорієнтованого ринкового господарства. У плані регіональних заходів першочерговим завданням стало роздержавлення та демонополізація економіки, зокрема товарного обігу, що дає змогу впроваджувати різні форми власності, вільну конкуренцію між суб'єктами господарювання. За рахунок подолання дефіцитного характеру та незбалансованості регіонів формується конкурентне середовище.

Слід зазначити, що з практичної точки зору процеси розвитку регіональної інфраструктури супрово-

джувалися процедурними проблемами через відхід від галузевого розподілу промисловості (ліквідації галузевого управління і галузевих міністерств) та переходом до ринкової структуризації видів діяльності для промисловості і сфери послуг. Отже, подальшим етапом удосконалення регіональної економічної політики стало формування відповідного підґрунтя: формування сильної держави, активізація її регіонів, розвиток підприємницького сектору економіки, сприяння появі нових видів діяльності тощо. У загальному баченні такі дії створили умови для сталого розвитку регіональної інфраструктури, яка містить у собі сукупність установ, державних і комерційних фірм та організацій, що забезпечують успішне функціонування всіх видів ринку (товарного, фінансового, інформаційного, праці). Розв'язання завдань соціально-економічного розвитку в рамках інфраструктурного забезпечення посприяло створенню умов для функціонування ринку як невід'ємної частини національної економіки.

Темпи зростання економічних показників на початку 2000-х років відображали стабілізацію та активізацію всього інфраструктурного комплексу регіонів [6; 7]. Регіональна ринкова інфраструктура отримала реальні перспективи зростання, водночас отримані результати не можна переоцінювати, оскільки економічне зростання не носило всеукраїнського характеру, це було позитивне зрушення окремих регіонів.

Сучасний стан регіональної інфраструктури ринку свідчить про появу виробничих, технологічних, організаційних, інноваційних, інвестиційних та інших можливостей, що простежуються у: створенні рівноправних форм власності та господарювання, економічній незалежності суб'єктів господарювання, їхній економічній свободі та рівності стосовно всіх питань господарювання; наявності і доступності інформації про ринок; здатності контрагентів ринкових відносин впливати на рівень цін; наявності достатньої кількості продавців і покупців на ринку товарів, можливості вибору для суб'єктів ринкових відносин і конкуренції між ними; існуванні розвинутої системи підприємництва, а також горизонтальних, зокрема зовнішньоекономічних, зв'язків, що переважають над вертикальними; наявності законодавчої бази, зокрема антимонопольної, податкової.

Висновки. Ключовими передумовами розвитку регіональної інфраструктури ринку стали прийняті державні та регіональні програми соціально-економічного розвитку, закони та програми інтеграції в глобальні економічні процеси, інформатизації суспільства. Формування економіки відкритого типу посприяло поширенню стосунків між малим, середнім та великим бізнесом у межах регіону, національної економіки та закордонних держав. Зміна правил і процедур якісно вплинула на ділову активність регіональних ринків, що призвело до виникнення нових суб'єктів господарювання торгово-складських комплексів, інформаційно-комунікаційних мереж, рекрутингових агентств, логістичних компаній, прогресивних засобів фінансово-кредитних розрахунків, систем стеження.

Процеси розвитку відбувалися неоднорідно та неоднозначно. На протязі століття відбувалося зародження теоретичних засад регіонального розвитку, поширення методологічних підходів до визначення суб'єктів господарювання у межах певних територій, виокремлення їх діяльності в межах інституційної структури, формування державних та регіональних стратегій розвитку.

Досягнення позитивних результатів простежується в активному переході від планової економіки до ринкових відносин, системних підходах до формування моделі сталого розвитку, прискоренні приватизації та реприватизації. Разом із тим залишилися не вирішеними питання під час формування єдиної моделі реформування з урахуванням сильних та слабких сторін регіонів. Залишається до кінця не вивченим світовий досвід регіональної взаємодії, що гальмує практичну апробацію теоретичних знань у питаннях співпраці з депресивними регіонами та територіями, що знаходяться у стадії стагнації («нульовий» темп розвитку), регіонами-«піонерами», мікрорегіонами, що із роздробленням утрачають свої ключові ознаки. Потребують з'ясування питання щодо особливостей взаємодії регіонів з економікою першого порядку (генеральних, що створюють схеми регіонального макророзподілу країни) та програмних (планових) регіонів, на які розповсюджуються цільові програми розвитку (їх контури не співпадають по території з регіонами єдиної сітки).

У зв'язку із цим одночасна присутність позитивних зрушень у системі регіональної економіки щодо створення умов гармонізації ринкових відносин акцентує увагу на необхідності постійного моніторингу та перегляду моделей розвитку ринкових відносин у межах регіональної інфраструктури. Комплексне розв'язання проблемних питань з одночасним урахуванням протиріч дає змогу сформувати модель ринкової трансформації регіонів та мінімізувати недоліки в системі регіонального управління. Це забезпечить розвиток продуктивних сил регіонів, підвищить ефективність товарного обігу в економіці, створить умови для полегшення ведення бізнесу та його входження в глобальні економічні відносини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : [монографія] / З.С. Варналій. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.
2. Генеза ринкової економіки (політекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття персоналії / Укладачі: В.С. Іфтемчук, В.А. Григор'єв, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак; за наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемчука. – К. : Магнолія-плюс, 2004. – 688 с.
3. Діагностика розвитку регіонів: структура, границі, методи : [монографія] / В.Н. Василенко [и др.]. – Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2009. – 286 с.
4. История экономических учений : [учеб. пособ.] / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 784 с.
5. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / К.О. Ващенко [та ін.]. – К. : Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
6. Савощенко А.С. Інфраструктура товарного ринку : [навч. посіб.] / А.С. Савощенко. – К. : КНЕУ, 2005 – 336 с.
7. Статистичний щорічник України за 2003 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2004. – 631 с.
8. Статистичний щорічник України за 2004 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2005. – 657 с.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць [та ін.]; Нац. ін-т стратег. дослідж.; Ін-т екон. прогнозування НАН України; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІОЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
10. Фінагіна О.В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування : [монографія] / О.В. Фінагіна; НАН України; Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2005. – 228 с.